

Edyta WŁODARCZYK*

Zmiany społeczno-polityczne przeprowadzone przez Ministerstwo Administracji Publicznej w latach 1944–1950, dotyczące spraw Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce

Wstęp

Czynności urzędowe władz administracyjnych, wynikające ze stosunku państwa do Kościołów i związków religijnych leżały przed wojną w kompetencjach Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a od lipca 1944 r. kompetencje te przeszły pod Resort Administracji Publicznej (RAP), który na mocy ustawy z 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego¹ przejął zadania przedwojennego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, poszerzone o zagadnienia wyznaniowe². Od 21 lipca do 20 listopada 1944 r. resortem kierował Stanisław Kotek-Agroszewski, a jego zastępcami byli Edward Ochab i Adam Ostrowski³.

Następnie RAP został zastąpiony przez Ministerstwo Administracji Publicznej (MAP), utworzone na mocy ustawy z 31 grudnia 1944 r. o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej⁴.

Sprawami wynikającymi ze stosunku państwa do Kościołów i związków wyznaniowych zajmował się w MAP Departament V Wyznaniowy, który

---

* <https://orcid.org/0000-0003-2268-1268>, Uniwersytet Wrocławski, e-mail: edyta.wlodarczyk@uwr.edu.pl.

¹ Dz.U. Nr 1, poz. 1.

² B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008, s. 29. Stało się to z pewnymi ograniczeniami, gdyż część obowiązków znalazła się w gestii MBP, a także Ministerstwa Informatyki i Propagandy.

³ *Ibidem*.

⁴ Dz.U. Nr 19, poz. 99.

w 1946 r. składał się z dwóch wydziałów, a mianowicie Wyznań Chrześcijańskich i Wyznań Niechrześcijańskich. Podległe mu były wydziały społeczno-polityczne w urzędach wojewódzkich, zatrudniające referentów do spraw wyznań. W starostwach powiatowych układ był analogiczny. W 1947 r. departament został podzielony na trzy wydziały: Spraw Kościoła Rzymskokatolickiego, Spraw Wyznań Chrześcijańskich oraz Spraw Wyznań Niechrześcijańskich, a rok później utworzono jeszcze Wydział Spraw Ogólnych. Od roku 1949 sprawami wyznaniowymi zajmował się Departament IV⁵. Od listopada 1945 do stycznia 1949 r., czyli w okresie funkcjonowania Ministerstwa Ziem Odzyskanych (MZO)⁶, w sprawach dotyczących problematyki wyznaniowej na Ziemiach Odzyskanych (administracja wyznaniowa i zarząd poniemieckim mieniem kościelnym) Departament V porozumiewał się z Wydziałem Wyznaniowym Departamentu Administracji Publicznej MZO⁷. Nie obejmowało to obszaru byłego Wolnego Miasta Gdańska, który administracyjnie podlegał MAP. Zarządzenia, np. w sprawie uznania prawnego poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych, czy opinie w sprawach wyznaniowych, ministerstwo wydawało w porozumieniu z MZO niezależnie od tego podziału⁸. Po likwidacji MZO zarządzanie województwami zachodnimi i północnymi powróciło do MAP.

Od chwili powstania Departament V zajmował się zbieraniem materiałów informacyjnych, statystycznych i naukowych, uznanych za konieczne

⁵ B. Noszczak, *op. cit.*, s. 30.

⁶ P. Kacprzak, *Działania organów administracji państwowej w akcji wysiedlania i wyjazdach ludności niemieckiej z Polski w 1945 r.*, „PWSZ IPiA Studia Lubuskie” 2010, t. VI, s. 89. W podjętych decyzjach wykonawczych rząd zdecydował się na rozwiązanie pośrednie: uniknięcie pełnej unifikacji nowych ziem z resztą kraju, ale bez wprowadzania dla nich odmiennej struktury organizacyjnej. 14 marca 1944 r. Rada Ministrów uchwaliła podział Ziem Odzyskanych na cztery okręgi, a na ich czele stanęli okręgowi pełnomocnicy rządu. 11 kwietnia 1944 r. Rada Ministrów powołała Urząd Pełnomocnika Generalnego Ziem Odzyskanych, który objął Edward Ochab z PPR, łącząc go z funkcją ministra administracji publicznej. Pełnomocnik Generalny stawał się najwyższą instancją na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Kompetencje jego i poszczególnych instytucji nie zostały jednak precyzyjnie określone, co utrudniało w znaczącym stopniu koordynację poczynań władzy na przyłączonych ziemiach. Powodowało to dekoncentrację środków i ludzi, co poprzez chaotyczność poczynań utrwalało tam stan tymczasowości. Pod koniec pierwszej połowy 1945 r. administracja terytorialna w poszczególnych regionach znajdowała się w różnych stadiach organizacji. Po utworzeniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w dniu 28 czerwca 1945 r., połączone stanowiska ministra administracji publicznej i Pełnomocnika Generalnego przypadły politykowi opozycjnemu, Władysławowi Kiernikowi z SL, a następnie PSL. Kwestia zarządu Ziem Odzyskanych stała się przedmiotem politycznych przetargów. Nie ułatwiała to MAP wpływu na administrację zespoloną w terenie, podległą mu formalnie, ale obsadzaną głównie przez działaczy PPR i PPS. Kompletowana ona była często z dość przypadkowych ludzi.

⁷ H. Mordawski, *Ziemie Odzyskane 1945–1956*, Brzezia Łąka 2015, s. 188–190. Archiwum Państwowe we Wrocławiu (AP Wr), sygn. akt VI/662, pismo do Ministerstwa Ziem Odzyskanych Departamentu Administracji Publicznej z dnia 30 grudnia 1947 r., k. 77.

⁸ AP Wr, sygn. akt VI/214, odpis pisma Ministerstwa Ziem Odzyskanych Departamentu Administracji Publicznej do Pełnomocnika Rządu RP na okręg Administracji Dolnego Śląska we Wrocławiu z dnia 19 kwietnia 1946 r., k. 101.

do właściwego rozpoznania stanu życia wyznaniowego w Polsce. Jako przykład może posłużyć pismo Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska Stanisława Piaskowskiego do Departamentu V MAP:

„Stosownie do okólnika nr 21 z dnia 27 kwietnia 1945 r. Ministerstwa Administracji Publicznej Departament Wyznaniowy, przedkładam do wglądu podanie Generalnej Rady Klasztoru Macierzystego Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Trzebnicy. Jednocześnie komunikuję, iż do pracy Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza mam zamiar ustosunkować się negatywnie”⁹.

Stosunek negatywny wynikał m.in. z twierdzenia, że zakonnice tego klasztoru (wszystkie narodowości niemieckiej) udzielały pomocy i schronienia w swych obszernych zabudowaniach różnym ukrywającym się Niemcom, jak również byłym członkom organizacji prohitlerowskich, a działało się to wszystko pod pretekstem „opieki nad różnymi ludźmi i wszelkiego rodzaju biedotą bez względu na wyznanie i narodowość”.

Poza tym Departament V zajął się inicjatywą ustawodawczą odnoszącą się do regulacji prawnych związanych z przekazywaniem majątków kościelnych, przyznawaniem subwencji na cele religijne, określaniem przydziałów limitowanych towarów niezbędnych do funkcjonowania Kościołów i związków wyznaniowych (np. materiałów budowlanych na budowę kościołów i kaplic, sukna na sutanny, papieru itp.)¹⁰. Natomiast Gabinet Ministra i Departament Polityczny zajmowały się zagadnieniami dotyczącymi m.in.: rejestrowania zmian wyznaniowych wśród ludności, deklaracji programowych, stosunku wyznań do państwa, gromadzenia informacji o przebiegu wieców i zebrań, a także nastrojów tam panujących¹¹.

⁹ AP Wr, sygn. akt VI/663, pismo Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska Stanisława Piaskowskiego do Ministra Administracji Publicznej Departamentu V Wyznaniowego w Warszawie z dnia 24 sierpnia 1945 r., k. 1.

¹⁰ B. Noszczak, *loc. cit.*

¹¹ *List Prymasa S. Wyszyńskiego do Ministra Administracji Publicznej W. Wolskiego w sprawie zarządzeń władz lokalnych utrudniających uroczystości religijne w czasie Kongresu Różańcowego z dnia 28 listopada 1949 r.*, [w:] P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *Lata 1945–59*, Poznań 1994, s. 196–198. „Inaczej widocznie myślały Władze Administracyjne, skoro dzień Kongresu dały sposobność tym władzom do licznych, tak już typowych w Polsce, udręk społeczeństwa katolickiego. Oto kilka zarządzeń, wydanych przez rozmaite władze: 1) zabroniono procesji różańcowej urządzonej zwyczajowo na ulicach miasta; 2) wezwano duchowieństwo trzech dekanatów: inowrocławskiego, kruszwickiego i gniewkowskiego – przeprowadzając dokuczliwe wywiady na temat Kongresu i nie szczędząc inwektyw, a nawet gróźb pod adresem duchowieństwa, biskupów, oraz Ojca św.; 3) zabroniono pielgrzymek z okolicznych parafii wyżej wymienionych dekanatów na Kongres; [...] Jeżeli władze wojewódzkie przysyłają specjalnego urzędnika i ten przeprowadza iście śledcze indagacje, to znowu powstaje pytanie: dokąd to prowadzi? Trzeba mieć dużo dobrej woli, by nie posądzić tu kogoś o złośliwość. Nie jest to przyzwoity środek walki. Dziś tym środkiem posługują się niższe władze administracji wobec Kościoła aż nadto często, obniżając powagę władzy wobec społeczeństwa. Bo w tym społeczeństwie znów zwycięży zdrowy rozsądek. A każdy prosty człowiek powie sobie: złośliwość zawsze jest ujawnieniem słabości”.

W terenie sprawami wyznaniowymi zajmowała się administracja ogólna, czyli starostowie powiatowi (w powiatach miejskich prezydenci miast sprawujący funkcje starostów grodzkich) i wojewodowie (prezydenci m.st. Warszawy i m. Łodzi). Prowadzili je referenci ds. wyznań w referatach społeczno-politycznych w starostwach i podległych Departamentowi Wyznaniowemu wydziałach społeczno-politycznych w urzędach wojewódzkich¹².

Po roku 1947 r. stopniowo wzrastało zainteresowanie Kościołem uznanym za ostatni legalny podmiot opozycyjny wobec państwa. Skutkowało to wydaniem zarządzeń pozwalających władzom na skuteczne sterowanie wyznaczanymi centralnie działaniami administracyjnymi. „W piśmie z 5 lipca 1949 r. wojewodowie otrzymali wytyczne Ministra Administracji Publicznej Władysława Wolskiego, zgodnie z którymi realizacją poleceń rządowych w sprawach wyznań i stosunków z duchowieństwem w województwie miały się zajmować urzędy wojewódzkie”¹³. Sprawy wyznaniowe były odtąd nadzorowane przez naczelników wydziału i stosownego referenta. W starostwach odpowiedzialnym za sprawy wyznaniowe był referent społeczno-polityczny oraz pomocnik przydzielony specjalnie do tych spraw. Kontrolę nad wprowadzeniem w życie tych zmian sprawowali wojewodowie i starostowie. To ich jako pierwszych 10 sierpnia 1949 r. zobowiązano do wydania zarządzeń wykonawczych dla pionu społeczno-politycznego, dotyczących dostarczania przez pracowników do MAP doraźnych meldunków o antypaństwowych wystąpieniach duchowieństwa¹⁴ czy pozytywnych działaniach tzw. księży postępowych¹⁵.

Sprawy wyznaniowe

W miastach wojewódzkich kwestią m.in. dokumentowania i kontrolowania działalności Kościołów oraz związków wyznaniowych zajmowały się głównie Wydziały Społeczno-Polityczne, funkcjonujące w ramach Urzędów Wojewódzkich. Prowadziły one również bieżącą politykę wyznaniową wedle instrukcji nadsyłanych z MAP w Warszawie¹⁶. Funkcję naczeln-

¹² *Okólnik nr 104 Ministerstwa Ziem Odzyskanych z dnia 19 września 1946 r. L.dz. 28173/III 4252/46 w sprawie statutu organizacyjnego biur urzędów miejskich w miastach wydzielonych, tworzących powiaty miejskie*, [w:] K. Mańkowski, *Administracja ogólna w Polsce. Władze, urzędy, ich organizacja i zakres działania*, Warszawa 1948, s. 97.

¹³ B. Noszczak, *op. cit.*, s. 31; AP Wr, sygn. akt VI/236, pismo Naczelnika Wydziału Społeczno-Politycznego za Prezydenta Miasta – Starostę Grodzkiego we Wrocławiu do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu z dnia 20 maja 1950 r., k. 235.

¹⁴ AP Wr, sygn. akt VI/693, pismo Naczelnika Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego do Starostwa Powiatowego w Kłodzku z dnia 6 grudnia 1948 r., k. 153.

¹⁵ List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Wiceministra Administracji Publicznej J. Izydorczyka w sprawie utrudniania działalności Kościoła z dnia 1 września 1949 r., P. Raina, *op. cit.*, s. 181; B. Noszczak, *loc. cit.*

¹⁶ P. Mardyla, *Duszpasterstwo w czasach stalinowskich. Władze komunistyczne wobec działalności duszpasterskiej kościoła rzymskokatolickiego w archidiecezji krakowskiej w latach 1945–1956*, Kraków 2009, s. 29.

ną w Urzędzie Wojewódzkim pełnił wojewoda, który wykonywał uchwały WRN, odpowiadał za pracę urzędu oraz wchodzących w jego skład wydziałów. W Wydziale Społeczno-Politycznym za jego poprawne funkcjonowanie bezpośrednio odpowiedzialnym przed wojewodą był naczelnik Wydziału oraz przydzielony mu referent¹⁷.

W starostwach powiatowych, jak już wyżej wspomniano, sprawy wyznaniowe podlegały Referatom Społeczno-Politycznym. Referaty (Wydziały) Społeczno-Polityczne przy starostwach powiatowych były obsadzone personalnie już od stycznia 1945 r. Dokumenty archiwalne dotyczące kontroli przeprowadzanych w tych jednostkach administracyjnych często wskazywały na ich niedomagania, brak kompetencji oraz „nieumiejętność” postępowania z duchowieństwem¹⁸.

Istotnym elementem jest również kwestia ewentualnych odwołań od działań poszczególnych Wydziałów do Ministra Administracji Publicznej, które zazwyczaj pozostawały bez odpowiedzi. Dobrym przykładem jest pismo Przełożonego Prowincjonalnego Zgromadzenia Księży Marianów w Polsce, który kilkakrotnie zwracał się do Ministra Wolskiego w sprawie niesłusznego zabrania i przekazania kościoła w Grudziądzu Polskiemu Kościołowi Narodowemu. W październiku 1947 r. Zakon Księży Marianów otrzymał kościół „dla swoich podwładnych, którzy natychmiast wzięli się do pracy, zabezpieczyli go przed zaciekami, oszklili, wydając na to około 500 000 zł”¹⁹. Jednak ówczesny Dyrektor Departamentu Wyznań Religijnych dr J. Demianczuk, wprowadzony w błąd przez przedstawicieli Polskiego Kościoła Narodowego twierdzeniem, jakoby zakon ten w kościele nic nie robił, a obiekt ten jest temu Kościołowi bardzo potrzebny, oddał go Polskiemu Kościołowi Narodowemu w grudniu 1948 r. Od czasu jego przekazania kościół stał bez użytku, a członkowie Polskiego Kościoła Narodowego nie interesowali się nim, zaś w niedziele nie bywało w nim więcej niż dziesięć osób. Na zakończenie tego pisma Przełożony Prowincjonalny prosił Ministra o ponowne rozpatrzenie jego prośby i zwrócenie kościoła w Grudziądzu Zakonowi Księży Marianów.

Wydział Społeczno-Polityczny Urzędu Wojewódzkiego koordynował wszystkie działania skierowane przeciwko Kościołom i związkom wyznaniowym za pośrednictwem starostw²⁰. W drodze poufnej i tajnej zlecał im

¹⁷ R. Gryz, *Państwo a Kościół w Polsce 1945–1956 na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999, s. 24.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Instytut Pamięci Narodowej Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie (IPN Bu), sygn. akt 1283/1141, pismo Przełożonego Prowincjonalnego Zgromadzenia Księży Marianów w Polsce do Pana Ministra Wolskiego Ministra Administracji Publicznej w Warszawie z dnia 24 lutego 1949 r., k. 36.

²⁰ AP Wr, sygn. akt VI/236, pismo Starosty Powiatowego Brzeskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu z dnia 10 czerwca 1948 r., k. 17.

sporządzanie wykazów fundacji kościelnych, szczegółowych danych na temat parafii²¹, duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego, stowarzyszeń kościelnych, „Caritasu”, wyższych i niższych seminariów duchownych, a także źródeł finansowania działalności kościelnej. Tak zwane kwartalne sprawozdania dotyczące powyższych elementów zaczęto opracowywać od października 1946 r. Dokumenty te znajdowały się w ścisłym obiegu, a dostęp do nich był zastrzeżony starostom, ale tylko w wyjątkowych sytuacjach, po dokładnym rozważeniu, mogły być udostępnione wicestarostom, referentowi społeczno-politycznemu, względnie „innemu godnemu zaufania funkcjonariuszowi starostwa”²². Cel, w jakim tworzone te sprawozdania, oraz sposób ich przekazywania może wskazywać na to, że władze, po pierwsze, przygotowywały sobie grunt pod definitywną walkę z Kościołem, a po drugie, obawiały się reakcji społecznej na nią (w tym samych pracowników państwowych), zwłaszcza, że większa część społeczeństwa polskiego należała do ludzi wierzących.

26 stycznia 1949 r. Biuro Polityczne powołało specjalną komisję międzyresortową do spraw Kościoła. Komisja opracowała „oświadczenie”, które było przedmiotem dyskusji na posiedzeniu Biura 12 marca. W oświadczeniu, podpisanym przez Ministra Administracji Publicznej Władysława Wolskiego, stwierdzono m.in.: „Od kilku miesięcy daje się zauważyć wzmoczenie nieprzyjaznej w stosunku do rządu i państwa ludowego działalności pewnych odłamów kleru. Część wyższej hierarchii kościelnej usiłuje poprzez listy pasterskie i poufne instrukcje wywołać stan zaniepokojenia i podniecenia umysłów z powodu rzekomego zagrożenia religii. Bez żadnych ku temu istotnych podstaw”²³.

Powyższe „oświadczenie” rządu nie pozostało bez odpowiedzi Episkopatu:

„Episkopat Polski jest niemile dotknięty sposobem ujęcia oświadczenia rządowego, które zaczyna się od zarzutów, zarówno pod adresem hierarchii katolickiej, jak i niektórych jej członków. To ujemne wrażenie jeszcze się spotęgowało, gdy Rząd zaraz nazajutrz ogłosił przez radio i w prasie oświadczenie, chociaż miało ono być dopiero przedmiotem rozmów między Rządem a Episkopatem”²⁴.

²¹ AP Wr, sygn. akt VI/662, pismo Starosty Powiatowego Legnickiego do Urzędu Wojewódzkiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu, z dnia 3 grudnia 1947 r., k. 43; AP Wr, sygn. akt VI/662, pismo Starosty Powiatowego Oleśnickiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu, z dnia 24 listopada 1947 r., k. 52.

²² P. Mardyla, *op. cit.*, s. 33.

²³ Oświadczenie Ministra Administracji Publicznej W. Wolskiego w sprawie antypaństwowej postawy hierarchii kościelnej i uregulowania stosunków między Państwem a Kościołem z dnia 14 marca 1949 r., w: P. Raina, *op. cit.*, s. 142–143.

²⁴ Odpowiedź Episkopatu na oświadczenie rządu z dnia 28 kwietnia 1949 r., w: P. Raina, *op. cit.*, s. 148–152. Dalej w liście czytamy m.in.: „Co więcej, po ogłoszeniu oświadczenia rozpoczęto pro-

W powyższym liście Episkopat przypomniał także liczne krzywdy Kościoła i zaproponował kontynuację rozmów za pośrednictwem stałej dwustronnej komisji. Wicepremier Zawadzki pozbawił Kościół złudzeń co do możliwości uczciwego porozumienia już kilka dni później, gdy w swoim pierwszomajowym wystąpieniu zaatakował Kościół i jego hierarchię, uznając ją za główne zagrożenie w budowaniu socjalizmu w Polsce²⁵.

W lipcu 1949 r. przedstawiciele rządu w porozumieniu z hierarchią kościelną powołali Komisję Mieszaną, która miała wypracować zasady wzajemnego odnoszenia się rządu i Kościoła oraz zabezpieczyć prawa osób wierzących. Stosowne porozumienie między przedstawicielami władzy oraz Episkopatu podpisano 14 kwietnia 1950 r.²⁶

Zaraz po jego podpisaniu, 19 kwietnia, powołano do istnienia Urząd do Spraw Wyznań, którego referaty przejęły sprawy wyznaniowe, będące do tej pory w gestii Departamentu Wyznaniowego MAP²⁷. Na mocy ustawy sejmowej z 20 marca 1950 r. zlikwidowano stanowiska wojewodów, starostów, burmistrzów oraz wójtów i zastąpiono je Prezydiami Rad Narodowych. Od tego czasu na przewodniczących Prezydiów Wojewódzkich i Powiatowych Rad Narodowych przeszła odpowiedzialność za całokształt realizacji polityki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w terenie, także w kontekście wyznaniowym²⁸.

Współpraca pionów wyznaniowych administracji państwowej i aparatu bezpieczeństwa na terenie Polski

W sprawach wyznaniowych MAP współpracowało m.in. z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego (MBP). Od czerwca 1945 r. do lutego 1947 r. funkcję ministra tego resortu pełnił Władysław Kiernik, a po wyborach zastąpił go Edward Osóbka-Morawski. Następnie, w styczniu 1949 r., na skutek wzmagającej się walki z Kościołem, tekę ministra powierzono Antoniemu Wolskiemu-Piwowarczykowi, przedwojnemu komuniście. Za jego kadencji doszło do szczególnego zaostrzenia stosunków państwa z Kościołem²⁹.

---

pagandę prasową i wiecową, mającą w osobiwej swej formie wszelkie cechy wrogiej dla Kościoła akcji. Wszystko to nie mogło stworzyć odpowiedniej atmosfery spokoju, koniecznej dla rozpatrzenia tak poważnego problemu, jakim jest stosunek Państwa do Kościoła”.

²⁵ T. Gajowniczek, *Stosunek władzy państwowej do Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce Ludowej 1944–1956*, „NURT SVD” 2017, nr 2, s. 327; B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1: l. 1944–1955, Olsztyn 1999, s. 57–58.

²⁶ R. Łatka, J. Marecki, *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017, s. 36.

²⁷ T. Gajowniczek, *op. cit.*, s. 328–329.

²⁸ P. Mardyla, *loc. cit.*

²⁹ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000, s. 53.

W okresie coraz bardziej postępującego rozpracowywania Kościoła rzymskokatolickiego oraz środowisk katolickich coraz częściej w planach działania Wydziałów Społeczno-Politycznych MAP znajdowały się punkty bezpośrednio dotyczące relacji między tymi Wydziałami a przedstawicielami Resortu Bezpieczeństwa Publicznego, o czym może świadczyć chociażby list Sekretarza Episkopatu bpa Z. Choromańskiego do Ministra Administracji Publicznej W. Wolskiego:

„Wobec wypadków, jakie miały miejsce na terenie całej Polski przed 1 maja rb [1949 r. – przyp. autora], zmuszony jestem zwrócić się do Pana Ministra z protestem i prośbą. Na kilka dni przed 1 maja miejscowe władze administracyjne (starostowie) i policyjne bezpieczeństwa publicznego wzywały księży proboszczów do osobistego stawiennictwa, powołując się nawet w wielu przypadkach na art. 22 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn.(ia) 22 marca 1928 r. (Dz.U. RP Nr 36, poz. 341), a w razie niestawiennictwa grożono pociągnięciem do odpowiedzialności karnej w myśl art. 108 ww. rozporządzenia i ukaraniem grzywną do wysokości 50 000 zł oraz przymusowym doprowadzeniem”³⁰.

Plany konsolidacji sił wynikały przede wszystkim z konieczności uzyskania pełnego obrazu o nastrojach w społeczeństwie oraz ze zrozumienia, iż skuteczność działania powiązana jest w znacznym stopniu ze współpracą jednostek administracji państwowej i organów bezpieczeństwa³¹.

Jedną z funkcji pełnionych przez Kościół Rzymskokatolicki w Polsce było prowadzenie działalności charytatywnej. Jedną z najbardziej w Polsce znanych i prężnie rozwijających się organizacji tego typu był „Caritas”. Już od początku 1949 r. znalazł się on w kręgu zainteresowania Wydziałów Społeczno-Politycznych. Zbierano informacje dotyczące działalności jego oddziałów, interesowano się liczbą kół i członków tej organizacji³². Urzęd-

³⁰ List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Ministra Administracji Publicznej W. Wolskiego w sprawie utrudniania pracy duszpasterskiej w dniu 1 maja z dnia 13 maja 1949 r., w: P. Raina, *op. cit.*, s. 154.

³¹ R. Szczęch, *Między jawnym a tajnym. Współpraca pionów wyznaniowych administracji państwowej i aparatu bezpieczeństwa na terenie Polski południowej w celu uskutecznienia działań przeciwko duchowieństwu w latach 40. i 50. XX wieku*, [w:] *Kościół Katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą*, red. J. Szczepaniak, M. Lasota, t. 3, „Studia i Materiały”, Kraków 2010, s. 125.

³² List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Ministra Administracji Publicznej W. Wolskiego o zarzutach i postępowaniu władz wobec duchowieństwa w trakcie likwidacji kościelnego Caritasu z dnia 9 lutego 1950 r., w: P. Raina, *op. cit.*, s. 217–219: „Wreszcie muszę wyrazić ubolewanie Panu Ministrowi z powodu metod, jakie były stosowane na terenie Warszawy i jej okolic, przez najróżnorodniejsze Komisje (Min.[isterstwa] Adm.[inistracji] Publicznej, Opieki Społecznej, Kuratorium, Rad Narodowych, czynnika społecznego, Bezpieczeństwa Publicznego, przedstawiciele przymusowych zarządów „Caritas” i inne), które pod rozmaitymi pretekstami przez ostatnie trzy dni dokonywały w różnych godzinach dnia i nocy nieustannego nalotu nie tylko na rozmaite instytucje prowadzone przez zakony, ale i na same domy zakonne; cała akcja miała charakter zupełnego chaosu i nie można się było w niej dopatrzeć żadnej praworządności”.

nicy administracji państwowej dostarczali poszczególne informacje funkcjonariuszom UB, a bezpieka dodatkowo infiltrowała środowiska za pomocą własnej sieci agenturalnej³³.

Zmiana w październiku 1947 r. ustawy o stowarzyszeniach z 1932 r. zlikwidowała odrębność stowarzyszeń religijnych, które objęto odąd obowiązkiem rejestracji, nadzoru i kontroli władz państwowych³⁴. Przyczyniło się to do znacznego wzmocnienia działania MAP i MBP na tym polu. Za przykład może posłużyć pismo Dyrektora Departamentu Politycznego MAP M. Broniatowskiego do Dyrektora Departamentu V MBP Julii Brystygier, z treści którego wynika: „Ministerstwo Administracji Publicznej przesyła w załączeniu akta dotyczące rejestracji zrzeczenia p.n. Zgromadzenie Ks.Ks. Marianów w Polsce, zgłaszającego się trybem przewidzianym zarządzeniem Ministra Administracji Publicznej z dnia 6 sierpnia 1949 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 5 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach (Dz.U. RP Nr 47, poz. 358) oraz instrukcją Min.[istra] Adm.[inistracji] Publ.[icznej] z dnia 1 września 1949 r., Nr.II.PS.1374/tjn – do zaopiniowania za zwrotem akt”³⁵.

Wzmoczenie represji w stosunku do „Caritasu” szczególnie odczuwalne było na Dolnym Śląsku, gdzie w Zgorzelcu doszło do zawieszenia działalności i przejęcia majątku jednego z oddziałów organizacji³⁶. Z obawy, że podobny los spotka inne oddziały, ks. Karol Milik w dniu 1 stycznia 1949 r. rozwiązał „Caritas” na Dolnym Śląsku jako stowarzyszenie katolickie i nadał mu status referatu kurialnego do spraw charytatywnych³⁷. Na niewie-

³³ R. Szczech, *op. cit.*, s. 126.

³⁴ AP Wr, sygn. akt VI/236, pismo Zgromadzenia Sióstr Boromeuszek Najświętszej Marii Panny od Niepokalanego Poczęcia z Poręby pow. Strzelce Opolskie z tymczasową siedzibą we Wrocławiu przy ul. Czarnoleskiej 10 do Ministra Administracji Publicznej w Warszawie przez Urząd Wojewódzki we Wrocławiu z dnia 2 listopada 1949 r., k. 14–16: „W wykonaniu dekretu rządu RP z dnia 5 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach oraz Administracji Publicznej z dnia 6 sierpnia 1949 r. o wykonaniu powyższego dekretu przedkładamy następujące dane odnośnie naszego Zgromadzenia [...]”

³⁵ IPN Bu, sygn. akt 1283/1141, pismo Dyrektora Departamentu Politycznego Ministerstwa Administracji Publicznej M. Broniatowskiego do Dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Julii Brystygier z dnia 11 listopada 1949 r., k. 8; IPN Bu, sygn. akt 1283/1141, odpis pisma Przełożonego Prowincjonalnego Zgromadzenia Księża Marianów w Polsce do Ministerstwa Administracji Publicznej w Warszawie przez Wydział Społeczno-Polityczny Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy z dnia 2 listopada 1949 r. k. 9–12. W wykonaniu dekretu z 5 sierpnia 1949 r. zakon Księża Marianów zdał szczegółowe sprawozdanie ze swojej działalności, podał nazwiska jego przełożonych oraz opisał historię jego powstania.

³⁶ J. Pietrzak, *Ks. Karol Milik – administrator apostolski Dolnego Śląska i władze państwowe w latach 1945–1951*, [w:] *Ludzie wrocławskiego Kościoła po II wojnie światowej w 30-lecie śmierci Kardynała Bolesława Kominka*, red. I. Dec, K. Matwijowski, J. Pater, Wrocław 2005, s. 36.

³⁷ D. Zamiatała, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000, s. 285: „Według dyrektyw MAP poszczególne związki diecezjalne miały obowiązek zgłosić ponownie fakt swego istnienia urzędowi wojewódzkim, dołączając do podania statuty zgodne z ustawą o stowarzyszeniach, skład zarządu związku i sprawozdania miesięczne z działalności na 1948 rok”.

le się to zdało, gdyż wkrótce po tym, w styczniu 1950 r., władze podjęły decyzję o jego upaństwowieniu³⁸.

Na przełomie 1949 i 1950 r. podejmowanie przez funkcjonariuszy działań skierowanych przeciwko duchowieństwu katolickiemu, przy porozumieniu i we współpracy z jednostkami terenowymi MAP, stawało się powszechną praktyką i w latach 50. było już w pełni realizowane³⁹.

Współpraca między pracownikami administracji państwowej pionu wyznaniowego a funkcjonariuszami aparatu bezpieczeństwa była wyraźna również w wydawaniu zezwoleń na zorganizowanie pielgrzymek i rejestrację stowarzyszeń⁴⁰. Wydane akty prawne – *Dekret o ochronie wolności sumienia i wyznania z 5 sierpnia 1949 r.*⁴¹, *Dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych z 9 lutego 1953 r.*⁴² – rozszerzały możliwości przeciwstawiania się osobom duchownym poprzez wzajemne porozumiewanie się pracowników administracji publicznej z funkcjonariuszami UB.

Komórki terenowe społeczno-polityczne przysyłały odpisy otrzymanych od duchowieństwa pism, wniosków i próśb odpowiednim jednostkom bezpieczeństwa publicznego w celu nie tylko informacyjnym. Otrzymana informacja nie tylko pozwalała podjąć odpowiednie kroki w pracy operacyjnej UB, ale też potwierdzała wiarygodność informacji uzyskanych z własnej sieci.

Podległe departamentowi jednostki terytorialne dostarczały urzędowi bezpieczeństwa także podstawowe wiadomości o duchowieństwie, ich wpływie na lokalne środowisko oraz o podjętych działaniach. Wyraźnie świadczą o tym zachowane w archiwach państwowych odpisy akt operacyjnych oraz meldunki i doniesienia⁴³.

Inną formą kontroli duchowieństwa, stosowaną bezpośrednio przez Referaty do Spraw Wyznań i przekazywaną do UB, były tzw. rozmowy profilaktyczne. Duchowni świeccy, zakonnicy oraz zakonnice byli wzywani na

³⁸ Od 30 stycznia 1950 r. „Caritas” przeszła pod zarząd państwowy, a nazwę przemianowano na Zrzeszenie Świeckich Katolików „Caritas”.

³⁹ R. Szczęch, *op. cit.*, s. 131.

⁴⁰ List Komisji Głównej Episkopatu Polski do Rządu w sprawie dekretów władz o zmianie przepisów prawa o stowarzyszeniach i zgromadzeniach z dnia 21 września 1949 r., w: P. Raina, *op. cit.*, s. 181–184; „W związku z dekretem z dnia 5 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach (Dz.U. RP Nr 45, poz. 335) oraz wydanego na podstawie tegoż dekretu rozporządzenia Ministra Administracji Publicznej z dnia 6 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów o zgromadzeniach (Dz.U. RP Nr 49, poz. 369) Episkopat Polski, zgromadzony w dniu 20–21 września 1949 r. na konferencji plenarnej na Jasnej Górze, musi wyrazić ubolewanie, że w okresie komisyjnych rozmów z Rządem wyraźnie zaznaczyło się nasilenie wydawania dekretów i rozporządzeń ograniczających prawa i wolności Kościoła wbrew obowiązującemu ustrojowi prawnemu”.

⁴¹ Dz.U. Nr 45, poz. 334.

⁴² Dz.U. Nr 10, poz. 32.

⁴³ IPN Bu, sygn. akt 1283/687/J, odpis doniesienia przyjaciół „Nowak” dot. Konferencji Plenarnej w Niemczech w dniu 9 grudnia 1947 r. z dnia 10 grudnia 1947 r., k. 49.

tego typu rozmowy do instytucji administracji państwowej w sytuacji, gdy ich poczynania uznane zostały za wrogie i szkodliwe ówczesnej władzy⁴⁴.

Zakończenie

Departament Wyznaniowy MAP od początku swego działania miał za zadanie kształtować politykę wyznaniową państwa. Polityka ta miała być zgodna z wyznacznikami i założeniami partii komunistycznej. W terenie kształt tego rodzaju polityce nadawały Wydziały Społeczno-Polityczne w województwach oraz Referaty Społeczno-Polityczne w powiatach.

Zmiany społeczno-polityczne przeprowadzane przez MAP w stosunku do Kościołów i związków wyznaniowych były jedną z form represji, która w latach 1944–1950 była jeszcze w fazie początkowej, opartej na zasadzie prób i błędów. Dopiero współpraca z UB wprowadziła MAP na „szersze wody inwigilacji”. Jednostki wyodrębnione w strukturze administracji państwowej, wchodząc w porozumienie z funkcjonariuszami bezpieczeństwa publicznego, którzy nierzadko byli inicjatorami działań i decyzji podejmowanych w sprawach kościelnych i wyznaniowych, zwiększyły skuteczność swojego działania.

Przełom 1948 i 1949 r. to czas, w którym już po likwidacji podziemia niepodległościowego oraz opozycji politycznej można było przenieść swoją uwagę na Kościoły i związki wyznaniowe. Wydziały społeczno-polityczne MAP przystąpiły wówczas do systematycznego rozpracowywania Kościołów, zwłaszcza rzymskokatolickiego oraz jego wewnętrznych struktur.

Od kwietnia 1950 r. sprawy wyznaniowe w strukturze administracji państwowej przeszły pod zarząd nowo utworzonego Urzędu do Spraw Wyznań, powstałego na mocy ustawy o zmianie organizacji naczelných władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej⁴⁵, tuż po podpisaniu Porozumienia między przedstawicielami Rządu i Episkopatu Polski⁴⁶. Na mocy tej ustawy zagadnienia wynikające ze stosunku państwa do Kościołów i związków wyznaniowych, wchodzące dotąd w zakres działalności Departamentu IV Wyznaniowego MAP, przekazano UdsW. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 czerwca 1950 r. ostatecznie określiło podmioty administracji państwowej, do których przeszły sprawy leżące dotychczas w kompetencjach MAP⁴⁷. W gestii UdsW sprawy wyznaniowe pozostawały aż do jego likwidacji w roku 1989.

⁴⁴ AP Wr, sygn. akt VI/236, pismo Starosty Kamiennogórskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu z dnia 20 grudnia 1949 r., k. 37.

⁴⁵ Dz.U. Nr 19, poz. 156.

⁴⁶ H. Misztal, A. Mezglewski, *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, [w:] *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Symposium Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 26–28 października 2004)*, red. A. Mezglewski, P. Stanisławski, M. Ordon, Lublin 2005, s. 33–70.

⁴⁷ Dz.U. 1950 Nr 26, poz. 233.

Bibliografia

Archiwalia

Instytut Pamięci Narodowej Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie:

- IPN Bu, sygn. akt 1283/687/J, odpis doniesienia przyjaciel „Nowak” dot. Konferencji Plenarnej w Niemczech w dniu 9 grudnia 1947 r. z dnia 10 grudnia 1947 r., k. 49.
- IPN Bu, sygn. akt 1283/1141, pismo Dyrektora Departamentu Politycznego Ministerstwa Administracji Publicznej M. Broniatowskiego do Dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Julii Brystygier z dnia 11 listopada 1949 r., k. 8.
- IPN Bu, sygn. akt 1283/1141, odpis pisma Przełożonego Prowincjonalnego Zgromadzenia Księży Marianów w Polsce do Ministerstwa Administracji Publicznej w Warszawie przez Wydział Społeczno-Polityczny Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy z dnia 2 listopada 1949 r. k. 9–12.
- IPN Bu, sygn. akt 1283/1141, pismo Przełożonego Prowincjonalnego Zgromadzenia Księży Marianów w Polsce do Pana Ministra Wolskiego Ministra Administracji Publicznej w Warszawie z dnia 24 lutego 1949 r., k. 36.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu:

- AP Wr, sygn. akt VI/214, odpis pisma Ministerstwa Ziem Odzyskanych Departamentu Administracji Publicznej do Pełnomocnika Rządu RP na okręg Administracji Dolnego Śląska we Wrocławiu z dnia 19 kwietnia 1946 r., k. 101.
- AP Wr, sygn. akt VI/236, pismo Zgromadzenia Sióstr Boromeuszek Najświętszej Marii Panny od Niepokalanego Poczęcia z Poręby pow. Strzelce Opolskie z tymczasową siedzibą we Wrocławiu przy ul. Czarnoleskiej 10 do Ministra Administracji Publicznej w Warszawie przez Urząd Wojewódzki we Wrocławiu z dnia 2 listopada 1949 r., k. 14–16.
- AP Wr, sygn. akt VI/236, pismo Starosty Powiatowego Brzeskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu z dnia 10 czerwca 1948 r., k. 17.
- AP Wr, sygn. akt VI/236, pismo Starosty Kamiennogórskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu z dnia 20 grudnia 1949 r., k. 37.
- AP Wr, sygn. akt VI/236, pismo Naczelnika Wydziału Społeczno-Politycznego za Prezydenta Miasta – Starostę Grodzkiego we Wrocławiu do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu z dnia 20 maja 1950 r., k. 235.
- AP Wr, sygn. akt VI/662, pismo Starosty Powiatowego Legnickiego do Urzędu Wojewódzkiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu z dnia 3 grudnia 1947 r., k. 43.
- AP Wr, sygn. akt VI/662, pismo Starosty Powiatowego Oleśnickiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego Wydziału Społeczno-Politycznego we Wrocławiu z dnia 24 listopada 1947 r., k. 52.
- AP Wr, sygn. akt VI/662, pismo do Ministerstwa Ziem Odzyskanych Departamentu Administracji Publicznej z dnia 30 grudnia 1947 r., k. 77.
- AP Wr, sygn. akt VI/663, pismo Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska Stanisława Piaskowskiego do Ministra Administracji Publicznej Departamentu V Wyznaniowego w Warszawie z dnia 24 sierpnia 1945 r., k. 1.
- AP Wr, sygn. akt VI/693, pismo Naczelnika Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego do Starostwa Powiatowego w Kłodzku z dnia 6 grudnia 1948 r., k. 153.

Akty prawne

- Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania – Dz.U. 1945 Nr 45, poz. 334.
- Dekret z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych – Dz.U. Nr 10, poz. 32.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 czerwca 1950 r. w sprawie zakresu działania Ministra Gospodarki Komunalnej oraz w sprawie określenia władz naczelnych, do których właściwości przechodzą sprawy, należące dotychczas do zakresu działania Ministra Administracji Publicznej – Dz.U. 1950 Nr 26, poz. 233.
- Ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego – Dz.U. 1944 Nr 1, poz. 1.
- Ustawa z dnia 31 grudnia 1944 r. o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej – Dz.U. 1944 Nr 19, poz. 99.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej – Dz.U. 1950 Nr 19, poz. 156.

Literatura

- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.
- Fijałkowska B., *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1: l. 1944–1955, Olsztyn 1999.
- Gajowniczek T., *Stosunek władzy państwowej do Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce Ludowej 1944–1956*, „NURT SVD” 2017, nr 2.
- Gryz R., *Państwo a Kościół w Polsce 1945–1956 na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999.
- Kacprzak P., *Działania organów administracji państwowej w akcji wysiedlania i wyjazdach ludności niemieckiej z Polski w 1945 r.*, „PWSZ IPiA Studia Lubuskie” 2010, t. VI.
- Łatka R., Marecki J., *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017.
- Mańkowski K., *Administracja ogólna w Polsce. Władze, urzędy, ich organizacja i zakres działania*, Warszawa 1948.
- Mardyla P., *Duszpasterstwo w czasach stalinowskich. Władze komunistyczne wobec działalności duszpasterskiej Kościoła rzymskokatolickiego w archidiecezji krakowskiej w latach 1945–1956*, Kraków 2009.
- Misztal H., Mezglewski A., *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, [w:] *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 26–28 października 2004)*, Lublin 2005.
- Mordawski H., *Ziemie Odzyskane 1945–1956*, Brzeźnia Łąka 2015.
- Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.
- Pietrzak J., *Ks. Karol Milik – administrator apostolski Dolnego Śląska i władze państwowe w latach 1945–1951*, [w:] *Ludzie wrocławskiego Kościoła po II wojnie światowej w 30-lecie śmierci Kardynała Bolesława Kominka*, red. I. Dec, K. Matwijowski, J. Pater, Wrocław 2005.
- Raina P., *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *Lata 1945–59*, Poznań 1994.
- Szczęch R., *Między jawnym a tajnym. Współpraca pionów wyznaniowych administracji państwowej i aparatu bezpieczeństwa na terenie Polski południowej w celu uskutecznienia działań przeciwko duchowieństwu w latach 40. i 50. XX wieku*, [w:] *Kościół Katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą*, red. J. Szczepaniak, M. Lasota, t. 3, „Studia i Materiały”, Kraków 2010.
- Zamiatała D., *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.

THE SOCIO-POLITICAL REFORMS CONDUCTED BY THE MINISTRY
OF PUBLIC ADMINISTRATION WITHIN THE YEARS 1944–1950
IN REGARD TO THE CHURCHES AND RELIGIOUS DENOMINATIONS IN POLAND

Abstract: The Ministry of Public Administration was established pursuant to the Act of 31 December 1944 on the appointment of the Interim Government of the Republic of Poland. The matters arising from the relations between the State and the Churches and religious denominations were handled by Department V, which in 1946 consisted of two sections addressing Christian and non-Christian denominations, respectively. The Socio-Political Departments in the Provincial Offices, which employed officials responsible for matters relating to religious denominations, were subordinate to Department V. The same held true in *Starostwa Powiatowe* [County Offices]. In 1947, Department V was divided into three units addressing matters of the Catholic Church, Christian Denominations and Non-Christian denominations, respectively, and one year later still one more department, i.e. the Department of General Matters, was established. Since 1947 matters relating to religious denominations fell within the competences of Department IV. The Department of Religious Denominations in the Ministry of Public Administration from its beginnings was responsible for shaping the policy of the State towards religious denominations. The aforementioned policy was supposed to be concordant with the directives and principles of the communist party.

The socio-political reforms conducted by the Ministry of Public Administration in relation to the Churches and religious associations were one of the means of repression, which within the years 1944-1950 was in its initial phase based on the trial-and-error method. However, it was the cooperation of the Ministry with *Urząd Bezpieczeństwa Publicznego* [Public Security Office], and later the establishment of *Urząd ds. Wyznań* [Office in charge of Religious Denominations] in 1950 which changed and regulated actions of the communist authorities towards the Churches and religious associations in Poland regarding the matters concerning the relations between the State and the Church and religious associations. From then on the competences to date of Department IV of the Ministry of Public Administration were transferred onto the Office in charge of Religious Denominations.

Keywords: STATE ADMINISTRATION, THE CATHOLIC CHURCH, THE MINISTRY OF PUBLIC ADMINISTRATION, SOCIO-POLITICAL REFORMS, RELIGIOUS ISSUES